

Володимир СЕРГІЙЧУК

**ТРИ ДОКУМЕНТИ
ВІЧНОЇ ГАНЬБИ,
або Як тепер
подають булочку**

Вишгород
ПП СЕРГІЙЧУК М. І.
2023

ББК 63.5 (4 УКР)

С 33

ISBN 978-617-7837-31-1

Сергійчук Володимир.

С 33 Три документи вічної ганьби, або Як тепер подають булочку. — Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2023. — 60 с.

У пропонованій праці аналізуються три документи українського походження, що стосуються нашого національного самоприниження, яке розквітало в умовах бездержавності. Продовження угодовської практики окремими науковцями та їхніми прихильниками в добу незалежності України компрометує її перед світом.

Видання розраховане на широке коло читачів.

ББК 63.5 (4 УКР)

Видання підтримано Фондацією Українського геноциду (Чикаго, США).

© Володимир Сергійчук, 2023

© Михайло Черненко, художнє оформлення, 2023

© ПП Сергійчук М. І., 2023

ISBN 978-617-7837-31-1

«РАБИ З КОКАРДОЮ НА ЛОБІ, ЛАКЕЇ В ЗОЛОТІЙ ОЗДОБІ»

Українське малоросійство проявляло себе в різних варіантах. Його хрещений батько — полтавський полковник Мартин Пушкар — в ім'я здобуття гетьманської булави за підказкою москви підняв повстання проти законно обраного Івана Виговського, кинувши створену Богданом Хмельницьким козацьку державу в полум'я Руїни. А як допоміг її розпалити кошовий Іван Сірко, коли на прохання московських воевод пішов плундрувати Крим, аби відвернути хана з військом від Конотопа влітку 1659 року.

Якраз у період Руїни малоросійство розвинулося особливо. Чого варті запросини від того ж Івана Сірка вводити московське військо в міста Правобережної України, чи здача генеральними старшинами своїх гетьманів у царську неволю з наступним засланням їх до Сибіру. Зрозумівши цю небезпеку, Іван Мазепа намагався Гетьманщину всіляко зміцнювати — не тільки економічно й політично, а й духовно. Тому аж ніяк не міг розраховувати, що еліта православної церкви, для якої він побудував десятки храмів, застрашена погромом Батурина, кине на нього анафему.

Але Мазепа навіть не міг уявити, що впадуть на коліна перед царицею Катериною II козацькі старшини й волатимуть до тієї, що «доконала вдову-сиротину»: «Не встанемо, мамо!». І потягнуться вони після цього за дворянськими титулами, бо соболіних шуб їм уже буде замало.

Не міг наш великий гетьман передбачити, що Микола Гоголь за подачку царської сім'ї перепише свого знаменитого «Тараса Бульбу», а потім і взагалі відмовиться від українства. А за ним потягнуться й інші вихідці з Наддніпрянщини...

І тільки наш геній Тарас Шевченко, який плакав після Гоголевого сміху, проявить волю й скаже своє різке слово на адресу малоросів: «Раби з кокардою на лобі, лакеї в золотій оздобі». І найбільше Великого Кобзаря вбивало те, що сама Україна перетворювалася на Малоросію.

Видатний український поет Євген Маланюк, присвятивши

цій темі спеціальну розвідку, вважав, що «єдиним радикальним ліком на хворобу малоросійства є державність». Бо й справді «упадок державності, смерк державницької ідеї і всяка «руїна», від Руїни XVII ст. почавши, були і є тим ґрунтом, на якому малоросійство виростало, квітло і давало плоди».

Тож коли відродилася 1991 року втрачена в минулому державність, то, здавалося, вже поменшає в нас проявів малоросійства, оскільки необхідні ліки з'явилися. Відповідно, мало б піти в небуття намагання догодити москві, зокрема в царині висвітлення власного минулого, не зважаючи на її реакцію, як це було досі.

Скажімо, сказати всю правду про Голодомор-геноцид 1932—1933 років і назвати страшну реальну цифру його жертв, не узгоджуючи її з кремлем. Аби забувся той сором уже перебудовних часів, коли необхідно було продовжувати виконувати вказівки москви щодо заведення в блуд світової громадськості — це тоді, коли київською брехнею прикривалися злочини «старшого брата» перед Міжнародною комісією юристів, що за ініціативою Світового Конгресу вільних українців розглядала їх у 1988 році.

Проте не все змінилося і після проголошення незалежності України: 2015 року, коли у Вашингтоні відкривався Монумент, присвячений жертвам Голодомору-геноциду, з Києва привезли за океан проект звернення до організаторів цієї акції з проханням не називати вже звичної для діаспори цифри втрат у 7—10 мільйонів. Рекомендувалося говорити лише про 3,5 мільйона, як про це стверджував професор Станіслав Кульчицький, а за ним і деякі зарубіжні дослідники, не працюючи в наших архівах.

Коли ж історико-криміналістичною експертизою в досудовому розслідуванні Служби Безпеки України було встановлено кількість втрат українців в УСРР і на етнічних розселеннях нашої нації на Північному Кавказі в 10,5 мільйона осіб, прихильники професора Кульчицького стали організовувати протести проти цього висновку, залучаючи підписи людей, котрі не мають ніякого відношення до подібних підрахунків.

Таким чином, укотре було засвідчено власну меншовартість, яка ганьбить нас перед світом. Підтвердження цьому — три документи, що вічно палитимуть соромом нащадків.

МОСКВА ПРИКРИВАЛАСЯ КИЇВСЬКОЮ БРЕХНЕЮ

У 1946 році, коли в Нюрнберзі Міжнародний трибунал судив гітлерівських злочинців, студент права в університеті австрійського Інсбрука Володимир Данилів, перечитуючи газетні звіти про цю подію, мріяв про те, що колись таки відбудеться подібний суд і над московськими організаторами Голодомору-геноциду в Україні в 1932—1933 роках.

Наприкінці 1983, коли він уже був відомим канадським правником і громадсько-політичним діячем української еміграції, то звернувся листовно до керівництва Світового Конгресу вільних українців з пропозицією організувати Міжнародний трибунал над тими злочинцями, котрі заморили голодною смертю мільйони його земляків. Протягом п'яти років він разом з відомими юристами української діаспори, зокрема Богданом Футеєм, Аскольдом Лозинським, Мирославом Смородським, Володимиром Атанасом, Іваном Сопінкою, Павлом Чумаком, а також Симоном Кальбою, який був протокольним секретарем Комісії, незважаючи на постійні спроби москви зірвати його, продовжували готувати перше засідання. Зрештою, її дипломатичні й інформаційні спроби не мали успіху — в травні 1988 року Міжнародна комісія юристів зібралася в Брюсселі. А друге засідання було намічене на жовтень того ж року в Нью-Йорку.

Щоб добитися свого, москва вирішила залучити київських науковців. За її дорученням ЦК компартії України довірило підготувати спеціальний протест до голови Міжнародної комісії юристів, професора міжнародного права Стокгольмського університету Джекоба Сандберга* двом правникам і двом історикам з Академії наук УРСР: Борису Бабію, Володимиру Денисову, Івану Курасу й Станіславу Кульчицькому.

Ось ці науковці й відчитували поважного професора з Швеції, який, виявляється, повірив тим живим свідкам, котрі під присягою свідчили про умисний характер Голодомору. Мовляв,

---

* У документах покійного вже Володимира Даниліва він значиться як Сундберг. — В. С.

ніяка це не «антиукраїнська акція», бо, як стає зрозумілим з даної петиції київських науковців, голодували чи не всі народи радянського союзу. Таким чином, саме ця четвірка з Києва підтвердила започатковану тоді ж у січні С. Кульчицьким пропагандистську концепцію москви про так званий «всесоюзний голод»: «Добре відомо, що від голоду в ті роки не меншою мірою потерпіли різні райони країни — Північний Кавказ із Прикубанню, Поволжя, Казахстан, Західний Сибір, Південний Урал».

Паралельно названа київська четвірка згадала й українських «буржуазних націоналістів», нібито ж ворогів власне українства: «Не можна не сказати й про те, що Ваша комісія створена з ініціативи «Світового конгресу вільних українців» (СКВУ), який безпідставно претендує на те, щоб представляти український народ. Насправді ж СКВУ є екстремістським емігрантським центром антирадянської орієнтації, що не визнає існуючого на Україні державного ладу. Виразне антирадянське спрямування цієї організації пояснює й міф про «український геноцид», який вона роздуває й поширює всіма можливими засобами».

Отже, підписуючи цей протест, названі науковці намагалися виправдати злочини москви щодо їхнього народу. ЦК КПУ тільки взяв на себе місію листоноші — відправив цей документ 18 жовтня 1988 року на адресу вищезгаданої Міжнародної комісії юристів, до Постійного Представництва УРСР при ООН, а також до редакцій «прогресивних» газет української діаспори ось такого змісту:

«Шановний пане Сандберг!

Дізнавшись про створення комісії, яку Ви очолюєте, ознайомились з усією сукупністю фактів щодо її діяльності. Не приховуємо, що у нас виникло відчуття глибокого занепокоєння і розчарування.

Відомо, що різного роду домисли про причини голоду 1933 р. на Україні нагромаджувалися на Заході в умовах відсутності вірогідних даних про події тих років. Що стосується радянської науки, то її тривале мовчання з приводу і самого факту голоду, і причин, які його викликали, було вимушеним, що, звичайно,

давало можливість бажаним заробити на цій темі певний політичний капітал. Явно тенденційній пропагандистській меті якраз і мали служити відповідне «прочитання» історії та праці «на замовлення». Лейтмотив таких праць один — затягте звинувачення соціалістичної держави в геноциді проти власного народу.

Як ученим, нам були б зрозумілі прагнення спеціалістів у галузі міжнародного права внести свій вклад у висвітлення однієї з найдраматичніших сторінок історії нашого народу. Проте нас не може не хвилювати і не насторожувати, що вже задовго до завершення роботи деякі члени комісії прилюдно заявили про свою схильність до тези про «голод-геноцид» проти українського народу, тим самим визначаючи наперед її наслідки.

Напевне, Ви погодитесь, що цю трагічну подію більш ніж півстолітньої давності слід оцінювати на основі сумлінного наукового дослідження, з'ясування справжніх, а не апіорі заданих причин продовольчих труднощів і голоду 1932—1933 років на Україні. Мабуть, тому свідченнями очевидців та жертв обмежитися не можна. На превеликий жаль, добре ім'я багатьох з них приноситься в жертву негідним політичним мотивам. Ясно одне — цілковиту картину цієї трагічної сторінки можна відновити лише на основі вірогідних документів, статистичних даних. Потрібні серйозні, ретельні дослідження із залученням усього кола джерел, що збереглися.

Таку роботу зараз проводять радянські вчені-історики, економісти, демографи. Перші її результати вже обнародовано в численних публікаціях, зокрема на сторінках загальносоюзної і республіканської преси (газети «Правда», «Радянська Україна», «Український історичний журнал» та інші).

Ми переконані, що в умовах гласності і демократизації всіх сторін життя радянського суспільства цю роботу буде доведено до кінця. Наше суспільство кровно зацікавлене в тому, щоб знати всю правду про своє минуле, щоб зробити з його уроків правильні висновки.

Саме тому ми не ухиляємося від обговорення найскладніших питань нашої історії. Ми за чесний діалог, відверту дискусію,

за об'єктивний, всебічний аналіз. Такий підхід дедалі чіткіше виявляється і в позиції ряду західних дослідників, які ставлять під сумнів щирість і добру волю прихильників міфа про «Голод-геноцид» Дж. Гетті, Р. В. Девіс, Б. Андерсон, Б. Сільвер, Д. Тоттл, Д. Коплон та інші).

Щодо суті трагічних подій 1932—1933 рр. на Україні, то вони не можуть розглядатися як результат умисних дій Радянської держави, спрямованих на фізичне знищення селянства. Вони були результатом збігу ряду обставин, найголовніші з яких — форсування колективізації сільського господарства, жорстка хлібозаготівельна політика, яка набрала форму продрозверстки, грубі відступи від лєнінських принципів ставлення до селянства і кооперування, сталінський «стрибок» в індустриалізацію, здійснюваний за рахунок селянства, та інші.

Не витримує критики й теза про те, що голод 1932—1933 рр. є свідомою «антиукраїнською акцією». Добре відомо, що від голоду в ті роки не меншою мірою потерпіли різні райони країни — Північний Кавказ із Прикубанню, Поволжя, Казахстан, Західний Сибір, Південний Урал.

Не можна сказати й про те, що Ваша комісія створена з ініціативи «Світового конгресу вільних українців» (СКВУ), який безпідставно претендує на те, щоб представляти український народ. Насправді ж СКВУ є екстремістським емігрантським центром антирадянської орієнтації, що не визнає існуючого на Україні державного ладу. Виразне антирадянське спрямування цієї організації пояснює й міф про «український геноцид», який вона роздуває й поширює всіма можливими засобами.

Усе це дає підстави порушити питання про те, що розслідування, яке проводить комісія, навряд чи може бути віднесене до суто правових дій. Воно швидше має політичний характер і є співучастю в цілеспрямованій ідеологічній акції. Такі дії несумісні з принципами об'єктивного дослідження і навряд чи можуть прояснити істину. Тому вони не можуть не викликати недовіри й протесту.

Ми глибоко переконані в тому, що найпершим обов'язком учених є всебічне сприяння взаєморозумінню і довірі, дружнім і

добросусідським відносинам між державами й народами, міжнародному миру, безпеці й справедливості, що відповідало б принципам Хельсінкських домовленостей.

*Борис Бабій
Іван Курас
Станіслав Кульчицький
Володимир Денисов».*

Звичайно, Міжнародна комісія юристів, у складі якої не було жодного з семи членів українця, не взяла до уваги звернення київської четвірки. Незважаючи на те, що уродженець Донеччини Микола Рижков як чинний тоді глава радянського уряду відмовився надати їй документи, вона ретельно дослідила всі матеріали справи й винесла вирок про свідомий злочин москви щодо українства.

«НЕНАЧЕ ЛЮДИ ПОДУРІЛИ...»

На висновки згаданого процесу Міжнародної комісії юристів у 1988 році про свідомі дії більшовицької влади щодо організації Голодомору 1932—1933 років Москва змушена була реагувати. Там було визнано Голодомор всесоюзним явищем, у якому виділили для України свого роду квоту жертв у кількості 3,5 мільйона осіб.

Цю цифру компартія доручила обґрунтувати київському історичному Станіславу Кульчицькому. Але він не звертається до первинних документів українських архівів, а через тільки йому відому методику розраховує ймовірні втрати, які мали б підтвердити спущену з Москви цифру для УРСР. У 1989 році С. Кульчицький випускає в товаристві «Знання» УРСР першу розвідку про Голодомор, в якій, зокрема, пише: «Щоб вирахувати орієнтовну цифру втрат, необхідно мати дані про природний приріст за 1933—1936 рр. У нас є звітні дані лише за 1935 рр. — 420 тисяч, а також наближені до звітних — за 1936 р. — 543 тисячі (перші три квартали — звіт, останній квартал — очікуваний результат). Для реконструкції гіпотетичного природного приросту за 1933 рік (якого насправді не було) та ймовірного приросту за 1934 р., скористаємося опублікованими у 1927 р. прогнозними оцінками українського демографа А. П. Хоменка. Скорегувавши їх за рівнем реальних даних 1935 р., одержимо природний приріст для 1933 р. — 415 тисяч і для 1934 р. — 418 тисяч чоловік. Додаючи загальну цифру природного приросту за 1933 — 1936 рр. (1787 тисяч) до фактичного дефіциту відносно початку 1933 р. (кількість населення станом на 1 січня 1933 року документи рахують у 31.901,4 тисячі осіб. — В. С.), який вказує перепис 1937 р. (1744 тисячі), одержуємо демографічні втрати в розмірі 3.531 тисяча чоловік».

Хоча вже наступного року, коли були оприлюднені офіційні дані Всесоюзного перепису населення 1937 року по УСРР в кількості 28.383,0 тисячі осіб, можна було б уточнити цю цифру втрат. Насамперед, необхідно було здійснити перерахунок по районних результатах, який засвідчив: цей показник завище-

ний принаймні на 532 тисячі осіб. Таким чином, станом на початок січня 1937 року населення України становило не більше 27.851 тисячі осіб.

Коли від неї відняти кількість приросту населення в 1934 році (88,2 тис. осіб), 1935 (417,2 тис.) і 1936 (533,7 тис.) — усього 1.039,1 тис., то маємо станом на 1 січня 1934 року 26.811,9 тисячі осіб. А мало бути 33.933,4: до кількості населення станом на 1.1.1932 року в 32.680,700 додаємо народжених 1.252,700 у 1932—1933 роках. Різниця — 7.122,3 тисячі!

Тобто, мінімальна цифра втрат, про яку ще з 1933 року писали в своїх донесеннях з Москви німецькі дипломати, а з 1953 року почала озвучувати українська еміграція в такій ось редакції: від семи до десяти мільйонів.

На жаль, професор Кульчицький не зробив цих розрахунків на основі первинних документів українських архівів. Трансформувавшись з учорашнього протестувальника проти діяльності Міжнародної комісії юристів після проголошення незалежності України в головного знавця проблематики Голодомору 1932 — 1933 років, він тепер уже калатає у всі дзвони про цю трагедію як геноцид, каючись за попередні свої публікації.

Зокрема, виступаючи на представленні розсекречених СБУ документів ГПУ 18 серпня 2006 року він заявляв таке: «За різними даними, протягом 1932—33 років Голодомор забрав життя від семи до десяти мільйонів українців — 25 тисяч чоловік щодня помирали з голоду. З карти України зникали цілі села. Відомі також факти заселення порожніх місцевостей переселенцями з Росії» (Українець в Іспанії. — 2006. — Ч. 1. — С. 12).

Очевидно, що такий розворот у новій інтерпретації підрахунку жертв Голодомору професором Кульчицьким не сподобався відповідним антиукраїнським силам, які вирішили повернути йому свідомість радянських часів. Відтак його абсурдне обґрунтування цифри в 3,5 мільйона жертв через «приріст» населення УСРР у 1933 році ухвалили загорнути в привабливу обгортку демографічних формул з вільного світу.

Щоправда, пояснюючи геноцид через соціальну призму, він не тільки не побачив у зумисних, свідомих діях влади націо-

нальної складової, а з 2010 знову наполягав на запропонованій ним цифрі втрат у 3,5 мільйона. Абсурдність виведення її через гіпотетичні прирости населення 1933 року (яких справді не могло бути) розуміли всі. Тож з'явилася ідея спробувати знайти іншу, зовні прийнятну методику підрахунку для підтвердження висновків професора Кульчицького — залучити демографів, хоч це справа статистики.

Такий науковець, який виявив бажання застосувати демографічні прийоми до підрахунку жертв Голодомору-геноциду, знайшовся в США — Олег Воловина, котрий до того займався дослідями міграційних процесів українців за океан. Після доповіді про результати своїх перших пошуків на Міжнародній українознавчій конференції в Іллінойському університеті, де представники нашої діаспори не сприйняли їх, він добився виділення грантів на залучення до цієї роботи українських академічних демографів.

Саме він, зустрівшись випадково зі мною біля Інституту історії України НАН України в Києві, розповів про це, ідучи на зустріч з професором Кульчицьким, на якій мав обговорювати план роботи з українськими науковцями.

І от коли спеціальна українсько-американська група під його керівництвом підготувала в 2015 році свою першу публікацію в «Українському історичному журналі», де йшлося про цифру втрат в 3,9 мільйона, тоді й розпочинається агітаційна кампанія за те, щоб не звучав більше вираз «від семи до десяти мільйонів», як це стверджувала наша діаспора з повоєнного часу. А саме в цей час готувалося відкриття Монумента жертвам Голодомору-геноциду у столиці США Вашингтоні, на якому планувалося викарбувати: «від 7.000.000 до 10.000.000».

В архіві Укрінформу можна віднайти запис передачі, де професор Кульчицький агітує звертатися до ООН з проханням визнати Голодомор 1932—1933 років геноцидом, але при цьому вживати цифру втрат у 3,5 мільйона: мовляв, тоді світ визнає цю трагедію як свідомий злочин москви. А невдовзі з'являється і звернення до голови Оргкомітету з відкриття згаданого монумента у Вашингтоні Михайла Савківа-молодшого, яке готувалося в Києві, але його підписали за океаном: голова Асоціації

українських наукових інституцій Північної Америки Віталій Чернецький, директор Українського наукового інституту Гарвардського університету Сергій Плохій,* Президент НТШ у Нью-Йорку Григорій Грабович та інші керівники подібних установ. Таким чином, це мало виглядати так, що сама діаспора відмовляється від того, про що заявляла постійно. Вона повинна була сама себе скомпрометувати. На жаль, так і сталося, бо необхідні підписи з'явилися.

Справді, навіть якщо під час Голодомору загинуло б не кільканадцять мільйонів українців, а на порядок менше, це не змінило б геноцидного характеру цього злочину. Однак наш обов'язок — згадати всіх невинно убієнних, а відтак мусимо продовжувати пошук. Тому невиправданою й поспішною виглядає ініціатива українських наукових інституцій Північної Америки закрити це питання, хоч має бути навпаки.

Зрештою, а які підстави були поспішати з власним самоприпущенням?

Тільки переконання професора Воловини, що його «цифра підтверджена міжнародним науковим істеблшментом, забезпечує тверду та достовірну основу наративу Голодомору»? До таких він відносить «більше 20 закордонних учених (Ф. Лорімер, Р. Конквест, М. Ліві-Баччі, Ж. Валлін та інш.)», які, мовляв, «намагалися провести оцінку втрат Голодомору і практично всі їх оцінки коливаються в межах від 2,8 до 5,0 млн.»

Але хто з них працював в українських архівах? Як і професор Воловина, до речі?

Тому не можна сприймати висновки групи О. Воловини як науково вивірених результат. Це лише її пропозиція про мож-

---

* Закликаючи українство забути про діаспорну дефініцію втрат «від 7 до 10 мільйонів», Сергій Плохій у той же час стверджує, що «між 1926 та 1937 роками населення Радянської України зменшилося з 29 до 26,5 мільйонів» (Плохій С. Брама Європи. — Харків, 2016. — С. 331).

Але якщо він до цієї різниці у 2,5 мільйона додасть приріст населення УСРР у 1927—1931 роках (майже 4 мільйони осіб) і в 1934—1936 (1.039,1 тисячі), як і народжених у 1932—1933 (1.252,700), то й сам переконається, що німецькі дипломати мали рацію, коли заявляли вже озвучену кількість втрат: «від 7 до 10 мільйонів».

ливий варіант наукового пошуку, але не підтверджений первинними документами українських архівів. Це чітко проглядається зі статті «Втрати міського й сільського населення України внаслідок Голодомору в 1932—1934 рр.», автори якої Н. Левчук, Т. Боряк, О. Воловина, О. Рудницький і А. Ковбасюк (демографи й історики) пишуть: «упродовж 1932—1933 рр. близько 8,7 млн смертей у СРСР було спричинено голодом. Майже 98 % цих втрат припадає на три радянських республіки: Україну (3,9 млн), Росію (3,3 млн) та Казахстан (1,3 млн). Якщо розраховувати відносні втрати, тобто в розрахунку на 1000 населення, Україна посідає друге місце після Казахстану. Втрати від голоду становлять 22 % від загальної чисельності населення Казахстану, 17 % — в Україні, 3 % — у Росії та менше 2 % — в інших республіках колишнього СРСР» (Український історичний журнал. — 2015. — № 4. — С. 87).

Обґрунтовують свої розрахунки втрат від голоду в тодішній УСРР названі автори чинниками як внутрішньої міграції (тобто механічного впливу населення з сіл у міста в кількості 3.388 тис. осіб за 1927—1938 рр.), так і зовнішньої, яку оцінюють у розрізі дев'яти потоків:

1) Вивезення ув'язнених за межі республіки в 1928—1938 рр. Інформацію щодо засуджених, переміщених у концтабори й колонії, було отримано з досліджень В. Земскова, В. Нікольського, О. Мазохіна, згідно з якими вона становить 285 тис. осіб у 1929—1938 рр.

2) Виселення «куркулів» за межі УСРР у 1930—1933 рр. На основі архівних даних встановлено, що чисельність вивезених у цей період сягала 364 тис. осіб.

3) Вимушена міграція за межі республіки в 1929—1933 рр. Це найбільший за обсягом міграційний потік селян з УСРР (-576 тис. осіб), оскільки він припадає на роки колективізації та голоду. При його обчисленні автори пишуть, що спиралися на архівну статистику та окремі публікації, які, на жаль, не вказують.

4) Організовані сільськогосподарські переселення в інші республіки впродовж 1927—1929 рр. Вони стали продовженням попереднього процесу виїзду українських селян за Урал (Сибір,

Далекий Схід). За даними статистики сільськогосподарських переселень це — 80 тис. осіб.

5) Депортація поляків і німців у Казахстан 1936 р. Як свідчать публікації, тоді було вивезено 15 тис. сімей з прикордонних із Польщею територій Вінницької та Київської областей.

6) Еміграція євреїв за межі республіки в 1928 — 1938 рр. — 57 тис. осіб.

7) Організований набір робочої сили з сільської місцевості на новобудови за межами України в 1935—1938 рр. До таких керованих переселень було залучено близько 170 тис. селян Вінницької, Київської, Чернігівської, Одеської областей та Молдавської АРСР.

8) Переселення селян в південно-східну Україну з Білорусії та Росії впродовж 1933—1934 рр. в обезлюднені села майже 138 тис. селян із Білорусії й регіонів Росії.

9) Виселення куркулів із Середньої Азії в УСРР в 1931 р. Майже 3 тис. сімей «куркулів» із зернових районів Узбекистану було вислано на спецпоселення в радянську Україну (Голод в Україні: причини та наслідки. — К., 2003. — С. 887).

Можна було б сприйняти такий підхід наших демографів і їхнього колеги зі США Олега Воловини, якби ці новації щодо створення методики підрахунку жертв Голодомору 1932—1933 років спиралися на бездоганність статистики, на яку вони посилаються. Однак вона не дає можливості найбільш повно оцінити втрати сільського населення УСРР, оскільки автори охопили великий період, протягом якого й досі не реконструйовані всі події, які впливають на загальний підрахунок.

Перше питання до авторів згаданої статті: чому вони не ставлять своїм завданням визначити за існуючими документами кількість населення УСРР станом на 1 січня 1932 і 1934 років, адже саме різниця між цими датами і є та цифра, що виражає втрати за два вказані роки? Який смисл придумувати якісь формули на базі перепису 1926 року (28,9 мільйона осіб), коли після нього народилося кілька мільйонів дітей і велику кількість завербованих з інших союзних республік було завезено на наші новобудови й шахти, відтак станом на 1 січня 1932 року

органами державної влади було заявлено, що в УСРР є наявними 32,680,7 тисячі осіб?

Ці дані були стверджені обліками міської і сільської людності, які проводилися в 1931 році. Скажімо, в архівних фондах Наркомату праці УСРР збереглися дві об'ємні теки листування з райвиконкомами про підготовку і перебіг цієї важливої роботи в сільській місцевості. З нього виходить, що через запізнення з друком спеціальних бланків, які надійшли на місця лише в жовтні, облік затягнувся, відтак його попередні результати підбили фактично станом на 2 грудня 1931 року, об'єднавши з даними тодішнього міського перепису.

А ось що каже з цього приводу довоєнний працівник Держплану УРСР С. Сосновий, на якого так любить посилатися група професора Воловини:

«Хоч як большевики заперечували наявність голоду на Україні, проте в двох надрукованих офіційних джерелах наведено цифри населення на 1 січня 1932 р. і на 1 січня 1933 р., які, стверджуючи факт загибелі з голоду значної кількості населення, в той же час дозволяють уточнити, скільки загинуло в 1932 р. і скільки в 1933 р.

Перше джерело — «Довідник з основних статистично-економічних відомостей», виданий у 1933 р. За цим довідником на 1.1. 1932 р. на Україні було 32.680.700 душ (цифра цілком збігається з нашими обрахунками населення на цю дату, оскільки при її обчисленні управління справами виходило з того відсотку приросту населення, що й ми, а саме 2,3 відсотка.

Друге джерело — це виданий у 1935 р. Управлінням народногосподарського обліку УСРР довідник «Народне господарство УСРР». В цьому довіднику наводиться цифра населення на 1.1.1933 р. і становить вона 31.901.500 душ» (Українські вісті, (Новий Ульм. — 1950. — Ч. 11).

Приймаючи щорічний природний приріст населення в 2,36 відсотка (ця цифра була зафіксована в 1924—1927 роках за даними виданого в 1939 році в Харкові «Збірника статистично-економічних відомостей про сільське господарство України», С. Сосновий писав: «ми, за формулою складних відсотків, на 1.

січня 1932 року мали 32.680.700 душ, на 1 січня 1933 року повинні були мати 33.406.100 душ, а на 1 січня 1934 року — 34.258.000 душ.

Коли б населення в 1932—1933 роках не зменшувалося і розмножувалося і надалі такими темпами, як у 1924—27 роках, — на 1 січня 1939 року ми б мали 38.426.000 населення. В дійсності ж на 17 січня 1939 року (час перепису) кількість населення на Україні без західних областей становила лише 30.960.200 душ.

Отже, виходить, що нестача населення на Україні внаслідок голоду 1932—33 років становить 7.465.000 осіб» (Українські вісті. — 1950. — Ч. 11).

Можна хіба що додати: С. Сосновий не знав, що перепис по УРСР у 1939 році сфальсифікований на 1,5 мільйона осіб, відповідно він не міг вивести остаточної реальної цифри втрат, яка б тоді становила в нього близько 9 мільйонів осіб. І це встановлено тепер історико-криміналістичною експертизою в ході судового розслідування, яке провела Служба Безпеки України.

По-друге, яке відношення має сфальсифікований Всесоюзний перепис населення 1939 року до підрахунку жертв Голодомору-геноциду 1932—1933 років, якщо нам відомі результати подібного обліку населення 1937 року, уточнені матеріали якого дають можливість встановити кількість населення УСРР станом на 1 січня 1934 року?

Для чого робити якісь розрахунки через придумані формули щодо реальної кількості населення 1939 року, якщо в колишньому таємному архіві лежить доповідна начальника Управління народногосподарського обліку УРСР Рябичка на ім'я голови Ради народних комісарів УРСР Коротченка від 2 лютого 1939 року: «всього за переписом 1939 року ми маємо 29,4 млн. осіб», а контрольний обхід через три тижні виявив додатково по республіці лише 17553 незареєстрованих раніше громадян (ЦДАВОВУ: Ф. 2. — Оп. 12. — Спр. 70. — Арк. 5, 7).

Не витримує ніякої критики твердження групи О. Воловини про те, що понад 3 мільйони українських селян під час Голодомору-геноциду покинули рідний край. Навпаки, їх голодних виганяли з росії та білорусі, інших радянських республік уже з

літа 1932 року. А для посилення цієї акції 22 січня 1933 року було ухвалено спеціальну кремлівську заборону виїзду з УСРР й Кубані голодних українців.

У той же час під час Голодомору й після нього — аж до Все-союзного перепису населення 1937 року спостерігається посилене завезення робочої сили до України. Ось що засвідчують уцілілі документи по Харківській області:

	1932	1934	1935	1936
	Прибуло/Вибуло	П/В	П/В	П/В
РСФРР	92485/73206	71880/57053	5102/70715	101727/79157
БСРР	2705/2216	1921/1717	2778/2685	2720/2388
Азер. СРР	899/792	599/616	1321/855	1381/1516
Вірм. СРР	95/60	152/141	372/269	489/393
Груз. СРР	1155/926	1281/1030	1613/1191	1609/1349
Узб. СРР	443/369	435/312	582/463	639/630
Тадж. СРР	75/61	97/37	176/79	146/102
Туркм. СРР	189/926*	112/138	322/177	441/284

(Державний архів Харківської області: Ф. Р-5231. — Оп. 2. — Спр. 2. — Арк. 5, 5 зв.; Спр. 10. — Арк. 1, 1 зв.; Спр. 18. — Арк. 7, 7 зв.; Спр. 27. — Арк. 7, 7 зв.).

Якби наші селяни справді могли втекти тоді до росії в такій великій масі, то там кількість українців різко зросла б, а так перепис 1937 року засвідчив: у порівнянні до 1926 року українців там з 7 мільйонів залишилося тільки 3.

Однак київські автори, готуючи текст для підпису керівникам українських наукових інституцій Північної Америки, про це не думали:

«Шановний пане Савків,

Ми, президенти чи директори п'яти головних українських академічних установ і асоціацій у Північній Америці, пишемо Вам і членам Комісії з Голодомору США про дуже важливу справу.

Нам стало відомо, що на сайті Комітету Голодомору США кількість загиблих під час Голодомору українців вказується 7–10 мільйонів. Будь ласка, зверніть увагу на той факт, що ця оцінка походить від повідомлень журналістів 1930-х років. Усі

* Йдеться, очевидно, про повернення частини так званих баїв, що були вислані в південні райони УСРР для запровадження бавовництва. — В. С.

серйозні академічні підрахунки авторитетних демографів в Україні та на Заході свідчать про кількість смертей у межах 3—5 мільйонів. Ці цифри визнають провідні історики галузі, від Андреа Граціозі до Тіма Снайдера та Станіслава Кульчицького. Цифра у 3,9 мільйона жертв Голодомору стала основою для вироку українського суду щодо призвідників Голодомору в січні 2010 року, в останні тижні президентства Віктора Ющенка.

Проблемними є також дані сайту про динаміку Голодомору в Україні та кількість загиблих від голоду дітей. На сайті йдеться, що «на кінець 1933 року в Україні загинуло майже 25% населення, у тому числі три мільйони дітей». Враховуючи дані, надані групою українських та американських демографів, набагато точнішим було б таке твердження: «До кінця 1933 року загинуло близько 17% населення України, в тому числі майже мільйон дітей віком до десяти років».

Ми наполегливо просимо Вас відповідно змінити ці положення на сайті. Це життєво важливо з кількох причин:

1) Оцінка в 4 мільйони, як і дві інші цифри, базуються на надійному демографічному та статистичному аналізі. Такі дослідження не слід ігнорувати або легковажно ставитися до них, оскільки вони базуються на набагато переконливіших методологічних засадах, ніж журналістські оцінки.

2) Цифра 7—10 мільйонів викличе бурю протесту з боку негативно налаштованих неукраїнських джерел, з типовим звинуваченням, що вона має на меті перевищити кількість загиблих під час Голокосту. Така критика лише відверне увагу від трагедії Голодомору.

3) Цифра 7—10 мільйонів зіграє прямо на руку кремлівським пропагандистам, які будуть стверджувати, що як невиправдано завищена цифра, так і невиправдане трактування української трагедії як геноциду. Забезпечувати Кремль такою пропагандистською зброєю під час війни в Україні нам здається нерозумним. Перша атака вже розпочата:

<http://sputniknews.com/politics/20150809/1025560345.html#ixzz3iXdnBlyY>

Ми цінуємо та вітаємо Ваші та Ваших колег успіхи у вста-

новленні в США пам'ятника жертвам Голодомору та сподіваємося, що наші аргументи переконують Вас надати правильніші цифри на веб-сайті, а також на запланованій таблиці для пам'ятника.

*З повагою,
Віталій Чернецький, президент
Американська асоціація українських студій,
Джордж Грабович, президент
Наукове товариство імені Шевченка,
Альберт Кіна, президент
Українська академія мистецтв і наук у США,
Володимир Кравченко, директор
Канадський інститут українських студій
Сергій Плохій, директор
Гарвардський український науково-дослідний
інститут».*

Як результат, запланованих цифр «7.000.000—10.000.000» — на Монументі немає. Професор Кульчицький пише, що такий напис заблоковано українськими дослідниками Північної Америки. Виходить, що так: самі себе звоювали!

«НІМІ НА ПАНЩИНУ ІДУТЬ, І ДІТОЧОК СВОЇХ ВЕДУТЬ...»

Рішення Апеляційного суду Києва від 2010 року, на яке посилаються керівники українських наукових інституцій Північної Америки, справді вказує кількість втрат у 3,9 мільйона жертв від Голодомору-геноциду 1932—1933 років, яку визначив у 2009 році співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. Птухи НАН України Омелян Рудницький.

Підготовлений ним висновок судової науково-демографічної експертизи від 30 листопада 2009 року, в якому втрати УСРР внаслідок злочину геноциду визнавалися в 3.941 тисячу осіб, непрямі втрати (дефіцит народжень) — у 1.122 тисячі, сукупні демографічні — в 5.063 тисячі, а з врахуванням кумулятивних втрат — 10.063 тисячі осіб, був проаналізований у Генеральній Прокуратурі України, де зажадали провести комплекс різних судових експертиз із залученням до них фахівців. Зокрема, йшлося і про те, щоб встановити кількість жертв Голодомору-геноциду 1932—1933 років.

Оскільки з приходом до влади Януковича таке доручення стало неактуальним, то виконувати його змогли лише після перемоги Революції Гідності: за листом генеральної директорки Національного музею Голодомору-геноциду Олесі Стасюк, яка після оприлюднення нових архівних матеріалів на Міжнародному науковому форумі в 2018 році, в тому числі про смертність дітей, поставила питання про продовження кримінального розслідування цього страшного злочину. І Служба Безпеки України з цим погодилася, відкривши кримінальне провадження, в ході якого було здійснено кілька комплексних судових експертиз. А комплексна судова історико-криміналістична, яка врахувала нові архівні матеріали, встановила, що в 1932—1933 роках в УСРР загинуло 9 мільйонів 108 тисяч 500 українців, а на українських розселеннях Північного Кавказу — ще 1,4 мільйона. Разом — 10,5 мільйона жертв!

Такі втрати зіставні з тими, що їх зазнала Україна в Другій світовій війні, як заявив Президент України Володимир Зе-

ленський у День пам'яті жертв голодоморів 28 листопада 2020 року.*

Зрозуміло, що оприлюднена на Міжнародному науковому форумі у вересні 2021 року ця цифра виявилася приголомшливою для апологетів дозволеного з СРСР показника в 3,5 мільйона. Тому вони вирішили своє несприйняття встановлених нових результатів анулювати силами громадськості, яка не задіяна в науковому пошуку. Ось так 1 грудня 2021 року і з'являється «Відкритий лист науковців та громадськості щодо фальсифікацій у сфері дослідження та поширення інформації про Голодомор-геноцид Українського народу».

Підписанти цього звернення, першим серед яких значиться професор Станіслав Кульчицький, фактично повторюють все те, що акцентувалося в київському проекті вже згадуваного листа перед відкриттям Меморіалу у Вашингтоні: «Фальсифікації та перебільшення кількості загиблих від голоду дадуть опонентам вагомні аргументи «проти» визнання, знизять рівень довіри до офіційних інституцій України, у тому числі тих, що створені для вивчення Голодомору та адвокації визнання злочину геноциду на світовому рівні».

Ці голосливі заяви не підкріплюються жодними аргументами, бо ті, хто підлаштовував під сучасний момент уже озвучені раніше тези, не вивчали первинних документів вітчизняних архівів, а можуть звично лише посилатися на «авторитетних істориків та демографів», які, мовляв, «вказали на цілу низку фальсифікацій і методологічних помилок Експертизи та піддали жорсткій критиці її результати».

Але хто ж з тих «авторитетних дослідників» проаналізував в обласних архівах тисячі справ про смертність у 1932—1933 роках, порівняв звіти тисяч шкіл про наповнення початкових класів, особливо перших, після страшного Голодомору з даними про народження у відповідні роки в конкретних населених пунктах?

---

* За підрахунками науковців у Другій світовій війні загинуло 9—10 мільйонів українців (Енциклопедія історії України. — А — В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та інш. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2003. — Т. 1. — С. 688).

Хто з них переглядав класні журнали за 1932-1933 навчальний рік, коли на його кінець сторінки щоденних відвідувань школи рясніли вже назавжди викресленими прізвищами. Як у Лозовій Роменського району на Сумщині, де 1 вересня 1933 року другокласники не побачили 18 (45 відсотків) своїх товаришів, які голодними відійшли у засвіти навесні й улітку — їхніх імен також не знайдете в меморіальних списках.

І це все досліджувалося мною саме так, як вимагав у 1988 році професор Кульчицький від Міжнародної комісії юристів: «цілковиту картину цієї трагічної сторінки можна відновити лише на основі вірогідних документів, статистичних даних. Потрібні серйозні, ретельні дослідження із залученням усього кола джерел, що збереглися».

Але одна справа повчати кращих правників світу під прикриттям ЦК КПУ, а інша — самому систематично вивчати «усе коло джерел, що збереглися». На жаль, у тих тисячах справ, що переховуються в обласних архівах, я не зустрів жодного разу підпису професора Кульчицького про ознайомлення ним з цими важливими джерелами.

Тобто, ні професор Кульчицький, як і його колеги з Інституту історії України Лариса Якубова, Геннадій Боряк та Олександр Удод, не підраховували кількість втрат за оригінальними джерелами. Як і журналіст Вахтанг Кіпіані, який добився того, щоб заднім числом його вписали до першої трійки протестувальників.

Вони, як і десятки організованих ними окремих науковців, разом з дітьми останніх, філологів, психологів, економістів, а також домогосподарок, рестораторів, менеджерів по роботі з персоналом, раптом стали перейматися тим, що «збільшення кількості жертв Голодомору без достатніх ґрунтовних і фактологічних досліджень та верифікації їх результатів завдають непоправної шкоди відновленню та збереженню національної пам'яті українського народу. Такий крок виставляє найбільшу трагедію українського народу як предмет маніпуляцій, де кількість жертв визначається не об'єктивними дослідженнями, а фальсифікаціями».

Тобто, люди, багато з котрих не мають уявлення, які джерела можуть відкрити повну історичну правду, розповідають нам, що встановлена на основі раніше засекречених документів реальна кількість втрат під час Голодомору-геноциду є «фальсифікація», і це нібито має завдати «непоправної шкоди» нашій національній пам'яті.

Вражає те, що серед цих підписантів чимало представників націонал-патріотичного спрямування, особливо зі Львова, в яких, здавалося б, інші програмні цілі у встановленні історичної правди, ніж обмеження наукових досліджень щодо кількості втрат Голодомору. Скажімо, в генерального директора Національного музею жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького» Руслана Забілого, керівника академічних програм Центру досліджень визвольного руху Володимира Бірчака, директора Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка Василя Кметя...

З львівської еліти особливо виділяються представники Українського католицького університету Ярослав Грицак, Олександра Міхеєва і Олег Турій — навіть уявити важко, як це дисонує з позицією Митрополита Андрея Шептицького, котрий 1933 року бив у всі дзвони, аби рятувати кожного українця від голодної смерті.

Чи всі підписанти усвідомлювали, що їхні голоси були необхідні організаторам лише для того, аби зупинити процес встановлення кожного невинно убієнного понад 3,9 мільйона осіб?

Тисяч і тисяч тих безіменних, котрі лежать у величезних братських могилах біля залізничних станцій, прохідних заводів, де виснажених від голоду наших селян не брали на роботу; тисяч і тисяч, які потопилися через невміння плавати, або розстріляних радянськими прикордонниками на Дністрі й Збручі, коли хотіли знайти хліба в сусідніх державах; тисяч і тисяч, особливо дітей, життя яких погубили канибали...

Якщо, за офіційним визнанням наших академічних демографів, у 1932 — 1933 роках тільки немовлят загинуло 700 тисяч, - третина від народжених у 1931 — 1933! - то невже важко зрозуміти, що такими ж величезними — хай і меншими — були

втрати інших 14 дитячих вікових груп — однорічних, дворічних, трирічних ... Ось чому їхні загальні жертви аж ніяк не можна обмежити загальною кількістю 1,7 мільйона дітей.

Школярів початкових класів у різних областях напередодні 1 вересня 1933 року не дорахувалися від 38 до 50 відсотків, як це було в Петриківському районі Дніпропетровської області, а в багатьох селах України і більше. Аж до 1941 року набір до перших класів скрізь різко контрастуватиме з кількістю народжених у відповідні роки. Тобто, тільки дітей загинуло більше, ніж нам пропонують «модернізовану» загальну цифру втрат до 3,9 мільйона.

І що? Про це не згадувати? Виходить, хай в інших країнах дошукуються кожної жертви своєї нації під час трагічних подій у власній історії (як євреї чи вірмени), а ми чомусь маємо задовольнятися тим, що вже надруковано нашими опонентами «в авторитетних зарубіжних журналах», відтак нам — зась досліджувати повну страшну правду про величезні втрати. І хай ідуть у небуття мільйони жертв, бо нам хтось виписав квоту в 3,5 мільйона, під обґрунтування якої постійно виділяються закордонні гранти? Останній найбільший транш, як повідомила «Історична правда», до речі, сягає 700 тисяч доларів...

Воістину великим пророком був Тарас Шевченко, коли передбачав щось подібне: «Неначе люди подуріли, німі на панщину ідуть і діточок своїх ведуть...».

В історії з організацією підписів «науковців та громадськості» багатьох найбільше шокувало те, що декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Іван Патриляк не тільки протестує сам разом із своїми заступниками — асистентом Тарасом Пшеничним, доценткою Лілією Іваницькою, істориком Андрієм Ковалем — й викладачем археологічних дисциплін Євгеном Синицею (більше ніхто з підлеглого професорсько-викладацького складу свій підпис не поставив) проти «фальсифікацій», а й окремо це подав до Українського інституту національної пам'яті з грубими перекрученнями даних експертизи як позицію всього нашого колективу — без відома вченої ради чи загальних зборів.

Відтак доводиться постійно лише розводити руками перед ціл-

ком слухними запитаннями. Зрештою, шокований не тільки я й мої колеги-викладачі, а й студенти: вони найперше поцікавилися в мене дослівно: «А чому Патриляк підписався проти Вас?».

Я розумію їхню розгубленість — де це бачено, щоб тихцем, не поцікавившись у свого колеги й завідувача (професор Патриляк, дослідник історії ОУН і УПА, сам попросився викладачем на кафедрі, яку я очолюю) про суть проблеми, підписувати петицію про нібито фальсифікацію, не будучи фахівцем з проблеми підрахунку жертв Голодомору-геноциду? Хіба що в черговий раз хтось звично попросив Івана Казимировича, бо ж він завжди невідмовний?..

А хто ж тоді просив тих кількох студентів історичного факультету, які також «таврують» мене за «фальсифікацію» підрахунку жертв Голодомору-геноциду? Чи це вони вже такі свідомі своєю відповідальною місією перед історією зупинити свого «викладача-фальсифікатора»?

Гірко дуже, але цим студентам не прийшло в голову, що їхні підписи залишаться в історії німим докором не тільки їм, а й їхнім рідним, бо вшанування всіх знищених Голодомором — це наш святий національний обов'язок на всі часи.

Не зрозуміли цього й ті викладачі й студенти Національного університету «Кієво-Могилянська академія», які також поставили свої підписи під цим документом. Чому нікому з них не прийшло в голову, що тим самим вони ганьбляться перед професором свого вишу, одним з видатних сучасних правників Володимиром Василенком? Адже він також співавтор тієї історико-криміналістичної експертизи...

Так, усі мають право підпису на протест, як гордо заявляла мені моя колишня дипломниця Лілія Іваницька. Але коли вона, фахівець з історії кібернетичної науки в Україні в другій половині ХХ—на початку ХХІ століття, а тепер доцентка кафедри історії мистецтв, добивається своїм підписом припинення наукового пошуку жертв найбільшої трагедії українства — це вже занадто.

Як і передчасна радість від свого підпису під протестом у фахівця з досліджень Голодомору, доктора історичних наук Тараса Пшеничного, забуваючи про те, що навіть раніше членів зга-

даної експертизи він дав показання слідчому з особливо важливих справ СБУ про втрати українців у 1932—1933 роках у кількості 10 мільйонів. Це, очевидно, тому, що його колега дотримувався заповіді згаданої київської четвірки в роз'ясненні правникам — міжнародникам вже далекого 1988-го: «цілковиту картину цієї трагічної сторінки можна відновити лише на основі вірогідних документів, статистичних даних. Потрібні серйозні, ретельні дослідження із залученням усього кола джерел, що збереглися».

Звичайно, прикро мені і за двох моїх вихованців, котрих переконали, що їхній наставник — «фальсифікатор», і вони, навіть не подумавши вияснити про це в нього самого, який роками допомагав їм утверджуватися в науці й житті, пристали до компанії протестувальників, — Мирон Гордійчук, Тетяна Швидченко.

Поставив свій підпис і правозахисник Євген Захаров, бо, мовляв, ще з радянських часів, обговорюючи це питання з російськими дисидентами Сергієм Максудовим і Йосифом Дядькіним, «пристав до думки, що прямі втрати від голоду 32—33 років є в діапазоні від 3,8 до 4,2 млн.».

Так, ми повинні перевіряти всі дані, коли йдеться про пошук істини. Але чому ми маємо обов'язково покладатися на якихось «зарубіжних авторитетів», котрі нібито краще нас знають, як треба рахувати втрати від Голодомору-геноциду 1932—1933 років, хоч вони ніколи не працювали в наших архівах, а лише послуговувалися тими цифрами втрат, які дозволив використовувати ще ЦК КПРС і які підганяли своєю методикою професор Кульчицький, а потім Олег Воловина.

Або ж, як оцінювати «авторитетність» у цій темі «самозайнятої» Вікторії Ференець, «менеджерки по роботі з клієнтами» Ірини Пікуляк, «спеціаліста з підтримки клієнтів» Вікторії Чемерис, «фахівця» Олени Сьомки, «рестораторки» Лілії Лукечі, «еколога у громадському секторі» Богдана Кученка, «інженера з контролю якості» Євгена Фіргана та ще дуже багатьох, які відтепер з подачі організаторів збору підписів мають бути «відомими науковцями, істориками та громадськими діячами».

І ось ці «авторитети» доносять свою «фахову думку» до всіх вищих посадових осіб у державі, яка за 30 років незалежності не спромоглася дослідити хоча б одне масове поховання 1933 року біля залізничних станцій, річкових портів чи прохідних великих заводів, де просто засипали землею померлих від Голодомору-геноциду. Їх, ніде не зареєстрованих у таблицях смертей, не тільки не провели тоді по-людськи в засвіти, а й досі знущаються над їхньою пам'яттю, бо нібито наші академічні демографи вже всіх порахували.

Прикро, але підписанти-протестувальники не розуміють, очевидно, елементарного: матеріали, які лягли в основу даної експертизи, ретельно перевірені слідчими СБУ, оскільки справа з чисто наукової перейшла в кримінально-правову площину, де діють свої правила і норми відповідно до вимог Кримінально-процесуального кодексу України. А патрунувала цей процес Національна академія правових наук України, фахівці якої знають, як встановлювати наслідки особливо тяжких злочинів, у тому числі й чисельність жертв.

Інша справа, що організатори цієї протестної акції, будучи неспроможними науково спростувати одержані результати, намагаються відволікти увагу на постать генеральної директорки Національного музею Голодомору-геноциду Олесі Стасюк, якій дорікають за нібито неправильну публікацію матеріалів експертизи, шукають недоліки в її докторській дисертації, хоч остання не має ніякого відношення до підрахунку жертв Голодомору-геноциду.

А «вина» Стасюк у цій справі полягає лише в одному: на виконання ухвали Міжнародного наукового форуму вона спрямувала листа до СБУ щодо продовження кримінального провадження для встановлення всіх обставин злочину Голодомору-геноциду 1932—1933 років.

Прихильники «доброчесної академічної дискусії» хай тоді пояснять: чому в «Українському історичному журналі» вони мали можливість тричі оприлюднити свою позицію, а моя відповідь на їхні закиди ось уже четвертий рік не друкується?

Чому Українським інститутом національної пам'яті ось уже

п'ятий рік не видається збірник доповідей Міжнародного форуму з Голодомору, в яких наводяться аргументи на користь звичного в пам'яті діаспори — «від 7 до 10 мільйонів»?

А коли з'явиться анонсований ще 2017 року збірник матеріалів Міжнародної конференції, яку організувала директорка Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору (HREC in Ukraine) Людмила Гриневиц?

Підписантами в зверненні до Президента України та інших урядовців високого рангу для того нагнітається ситуація, аби окремі представники влади одержали можливість не тільки покарати Стасюк звільненням з посади, а й «спинити розповсюдження видань Музею, які мають ознаки фальсифікацій документів щодо Голодомору».

Тобто, від влади вимагають запровадження цензури: писати про 3,5 мільйона можна, для декого це навіть «свята цифра», а от вшануванням пам'яті всіх знищених у ті роки українців не треба займатися. І певна кількість людей вирішила підтримати цю «святу цифру» своїми підписами, які назавжди залишаться ганьбою для українства.

Однак завербувати до участі в цьому святотатстві нашу діаспору організаторам збору підписів виявилось не під силу. На заклик Олега Слабоспицького підписати «відкритого листа від 238 відомих науковців, істориків та громадських діячів щодо фальсифікацій у сфері дослідження та поширення інформації про Голодомор-геноцид Українського народу», справді знаний в українському світі Аскольд Лозинський відповів наступне: «Встановлення кількості — це для вшанування жертв».

А далі Президент Світового Конгресу українців у 1998— 2008 роках додав: «Ви, на жаль, пропихаєте давню аргументацію старого большевика Станіслава Кульчицького, який Вашу цифру поставив ще за радянщини. Щодо наукових ступенів це не суттєве. У Вашому списку літературознавці, філологи тощо. Яке їхнє відношення до цього. Вибачте, під претекстом загадкових дипломів Ви кидаєте болотом з надією, що буде ефект. Для чого Ви це робите? Напевне не для пошанування пам'яті наших жертв. Але я Вас не знаю і тому не можу глянути у Ваше серце чи наміри».

Ознайомившись зі згаданим зверненням і списком згідних з ним, Федеральний суддя США Богдан Футей написав до автора цих рядків: «Чи Ви це бачили? Люди цілком подуріли! Тяжко їх розуміти. Бідна та Україна!».

Від себе можу сказати лише словами Великого Кобзаря: справді «Неначе люди подуріли...». І вже риторично проситься інша крилата фраза Тараса Шевченка: «За шмат гнилої ковбаси...»?

Чи не про них сказав Великий Кобзар: «Дуріть себе, чужих людей, та не дуріть Бога!».

*«Президенту України
Володимиру Зеленському
Прем'єр-міністру України
Денису Шмигалю
Секретарю Ради національної
безпеки та оборони
Олексію Данілову
Міністру культури та інфор-
маційної політики України
Олександрю Ткаченку
Міністру освіти та науки
України
Сергію Шкарлету
Міністру закордонних справ
України
Дмитру Кулебі
Президенту Світового конгресу
українців
Павлу Гроду*

*Відкритий лист науковців та громадськості щодо
фальсифікацій у сфері дослідження та поширення
інформації про Голодомор — геноцид Українського народу*

*Ситуація, що склалась у сфері досліджень та відновлення
пам'яті українського народу стосовно Голодомору та масових
штучних голодів 1921—1923 та 1946—1947 років не залишає*

нам іншого виходу, як публічно звернутись до органів влади для врегулювання декількох критичних проблем, пов'язаних із діяльністю Національного музею Голодомору-геноциду (далі — Музей).

7 вересня 2021 року на організованому Музеєм Міжнародному форумі «Масові штучні голоди: пам'ятаємо, виановуємо» було презентовано висновок комплексної судової статистично-криміналістичної експертизи (далі — Експертиза), у якій, зокрема, йдеться про 10,5 млн жертв Голодомору в 1932—33 роках.

Основним повідомленням форуму була теза про те, що «комуністичний тоталітарний режим знищив 10 млн 500 тис. українців», оприлюднена у книжці «Геноцид українців 1932—1933 за матеріалами досудових розслідувань / Упоряд: О. Петришин, М. Герасименко, О. Стасюк. — Київ: Видавництво Марка Мельника, 2021. — 520 с.». Матеріали, викладені у експертизі, підібрані тенденційно, окремі — відверто фальсифіковані, а методика визначення втрат викладена описово та не пройшла жодної наукової апробації.

За результатами наукових досліджень, здійснених фахівцями різних країн, діапазон оцінок втрат української людності внаслідок Голодомору лежить в межах від 2,6 млн до 5,0 млн. За оцінкою Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України — 3,9 млн. Результати досліджень демографів оприлюднені в провідних українських та авторитетних закордонних виданнях (і визнані міжнародною спільнотою).

Авторитетні історики та демографи вказали на цілу низку фальсифікацій і методологічних помилок Експертизи та піддали жорсткій критиці її результати. Вони не заперечують можливості зміни усталеної та юридично закріпленої цифри втрат, проте вважають, що це буде можливо лише у разі появи нових науково перевірених аргументів.

Український інститут національної пам'яті відреагував на появу книги та звернувся з листом до Національної академії наук України з проханням дати наукову оцінку методології та результатам Експертизи.

Інститут історії України дав чітку відповідь, що наявна джерельна база й дослідження не дають підстав для висновків, наведених в цій Експертизі.

Своєю чергою, УІНП як профільна інституція, що займається відновленням та збереженням національної пам'яті українського народу, застеріг від використання висновків Експертизи в офіційній комунікації та законодавчій практиці до остаточної верифікації її результатів. Таким чином УІНП та провідний профільний науково-дослідний інститут України дали свою оцінку Експертизі, виданій під егідою Музею. А також застерегли від використання висновків Експертизи у законодавчій практиці.

Тим часом керівництво Музею вже активно пропагує ці дані в Україні та світі як науково доведені.

25 листопада у Києві відбувся публічний прем'єрний показ документального фільму "10.5". Покази стрічки заплановані у посольствах і консульствах України за кордоном.

9 листопада згадані дані презентував у Постійному представництві України при ООН в Нью-Йорку Володимир Сергійчук, професор КНУ ім.Шевченка та голова Міжнародної асоціації дослідників Голодомору-геноциду.

Водночас із пропагуванням результатів науково недоведеної Експертизи триває медійна кампанія, націлена на дискредитацію українських та закордонних науковців, які у своїх оцінках втрат від голоду в 1932—1933 роках дотримуються науково вивірених цифр.

Упорядники згаданої книги нівелюють спроби конструктивної наукової дискусії та звинувачують опонентів у запереченні геноциду, антиукраїнській позиції та навіть захисті інтересів Росії.

Просимо детально вивчити ситуацію, що склалась у Музеї. За свідченнями колишніх працівників, державною науковою установою фактично керує стороння особа — член наукової ради Інституту дослідження Голодомору Микола Герасименко, який чинить тиск на дослідників, спонукаючи до фальсифікацій.

Колішні працівники почали оприлюднювати інформацію про несприятливу атмосферу та авторитаризм в Музеї, про що

свідчить, зокрема, значна плинність кадрів. У відповіді на депутатський запит генеральна директорка Музею Олеся Стасюк підтвердила, що за період 2015—2021 роки з Музею звільнилось 86 осіб.

Наразі Микола Герасименко розгортає кампанію дискредитації та фактичного шельмування науковців, які опонують даним про 10,5 мільйонів жертв Голодомору.

Викладене вище свідчить про тривожні ознаки нестабільності, неефективного та непрофесійного керівництва важливою інституцією, яка має займатись популяризацією фахових досліджень Голодомору — геноциду Українського народу та штучних голодів 1921—1923 і 1946—1947 рр. і тримати високий рівень підтримки та актуальності проблеми в українському суспільстві та за кордоном.

Керівництво Музею блокує доброчесну академічну дискусію, натомість займається агресивним просуванням наративів, які є деструктивними й шкідливими для України.

Все це та описані фальсифікації є неприйнятними для керівника національного музею і містять ознаки порушення істотних умов контракту, укладеного між Міністерством культури та інформаційної політики України та Олесею Стасюк як генеральним директором Музею.

Наукова спільнота і громадськість занепокоєні ситуацією, адже описані вище маніпуляції Музею генерують вкрай серйозні ризики для української держави.

Збільшення кількості жертв Голодомору без достатніх ґрунтовних і фактологічних досліджень та верифікації їх результатів завдають непоправної шкоди відновленню та збереженню національної пам'яті українського народу.

Такий крок виставляє найбільшу трагедію українського народу як предмет маніпуляцій, де кількість жертв визначається не об'єктивними дослідженнями, а фальсифікаціями.

В такий спосіб для країни-агресора відкривається широкий простір для інформаційно-психологічних операцій, дискредитації теми Голодомору в українському та світовому інформаційних просторах, деконструкції адвокатованої Музеєм кількості жертв.

У підсумку міжнародне визнання Голодомору злочином геноциду Українського народу ставиться під загрозу.

Фальсифікації та перебільшення кількості загиблих від голоду дадуть опонентам вагомні аргументи «проти» визнання, знизять рівень довіри до офіційних інституцій України, у тому числі тих, що створенні для вивчення Голодомору та адвокації визнання злочину геноциду на світовому рівні.

Просимо звернути увагу та в межах повноважень вжити відповідних заходів.

На нашу думку, слід зупинити розповсюдження видань Музею, які мають ознаки фальсифікацій документів щодо Голодомору. Про це свідчать не лише критичні наукові публікації, а й оприлюднена видавцем Марком Мельником інформація щодо процесу підробки цих видань.

Просимо ініціювати перевірки діяльності Музею Північним офісом Держаудитслужби та Державною службою України з питань праці.

Також сподіваємось на проведення незалежного розслідування, яке пояснить роль та діяльність Миколи Герасименка у фактичному керівництві Музеєм та організації видання «Геноцид українців 1932—1933 за матеріалами досудових розслідувань / Упоряд: О. Петришин, М. Герасименко, О. Стасюк. — Київ: Видавництво Марка Мельника, 2021. — 520 с.», яке містить ознаки фальсифікації».

Якщо Ви бажаєте підтримати відкритий лист, просимо заповнити онлайн-форму.

Список науковців та громадських діячів, які підтримали відкритий лист:

Станіслав Кульчицький, доктор історичних наук, професор, Інститут історії України НАН України,

Лариса Якубова, докторка історичних наук, член-кореспондент НАН України, Інститут історії України НАН України,

Вахтанг Кіпіані, журналіст, історик, головний редактор видання «Історична Правда»,

Людмила Гриневич, докторка історичних наук, провідна

наукова співробітниця Інституту історії України НАН України, директорка Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору (HREC in Ukraine),

Геннадій Боряк, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, Інститут історії України НАН України,

Сергій Єкельчик, професор історії та славістики, Університет Вікторії,

Іван Патриляк, доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка,

Володимир Мільчев, доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Запорізького національного університету,

Сергій Квіт, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія»,

Олександр Гладун, доктор економічних наук, член-кореспондент НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи,

Ярослав Грицак, доктор історичних наук, професор Українського Католицького Університету,

Наталія Левчук, докторка економічних наук, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України,

Віктор Брехуненко, доктор історичних наук, професор Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України,

Оксана Кісь, докторка історичних наук, завідувачка відділу соціальної антропології, Інститут народознавства НАН України,

Тарас Пшеничний, доктор історичних наук, асистент кафедри археології та музеєзнавства історичного факультету КНУ ім. Т. Шевченка,

Сергій Леп'явко, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,

Павло Гай-Нижник, доктор історичних наук, заступник директора Науково-дослідного інституту українознавства МОН України,

Ольга Рябченко, докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри всесвітньої історії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,

Геннадій Єфіменко, кандидат історичних наук, Інститут історії України НАН України,

Оксана Довгополова, докторка філософських наук, професорка кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, кураторка платформи культури пам'яті *Минуле /Майбутнє /Мистецтво*,

Кирило Галушко, кандидат історичних наук, Інститут історії України НАН України, координатор громадського просвітницького проекту «ЛІКВЕЗ. Історичний фронт»,

Віталій Ляска, кандидат історичних наук, керівник проекту «Локальна історія»,

Олександр Терещенко, заступник Міністра у справах ветеранів України (2019—2021), Народний Герой України, кавалер ордену «За мужність» III ст.,

Яна Примаченко, кандидатка історичних наук, Інститут історії України НАН України,

Оксана Юркова, кандидатка історичних наук, Інститут історії України НАН України,

Леся Онишко, кандидатка історичних наук, співкоординаторка проекту Holodomor Research and Education Centre,

Іван Гоменюк, дослідник історії, редактор історичної фейсбук-сторінки «Пустощі східноєвропейської Клію»,

Ірина Батирева, кандидатка історичних наук, дослідниця тематики Голодомору,

Руслан Забілий, кандидат історичних наук, генеральний директор Національного музею жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького»,

Світлана Старовойт, кандидатка історичних наук, Архів національної пам'яті,

Наталя Кузовова, кандидатка історичних наук, завідувачка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету,

Володимир Бірчак, історик, керівник академічних програм

Центру досліджень визвольного руху, заступник директора Архіву СБУ (2014—2016),

Мар'ян Мудрий, кандидат історичних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка,

Едуард Андрющенко, кандидат історичних наук, журналіст, засновник просвітницького телеграм-каналу KGB Files,

Тетяна Швидченко, кандидатка історичних наук, засновниця освітньої організації «Експертний корпус»,

Тетяна Євсєєва, кандидатка історичних наук, Інститут історії України НАН України,

Сергій Громенко, кандидат історичних наук, оглядач проєкту «Крим. Реалії» на Радіо Свобода,

Олена Аркуша, кандидатка історичних наук, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,

Павло Шевчук, кандидат економічних наук, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України,

Олексій Лук'янець, кандидат історичних наук, член робочої групи Національної комісії з реабілітації,

Іван Стичинський, кандидат історичних наук, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

Аліна Карбан, кандидатка філологічних наук, дослідниця тематики Голодомору,

Вікторія Антоненко, кандидатка історичних наук,

Лілія Іваницька, кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії мистецтв історичного факультету КНУ ім. Т. Шевченка,

Роман Кулик, ветеран, громадський діяч, публіцист,

Наталка Жмуд, кандидатка історичних наук, етнологиня, доцентка Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського,

Максим Майоров, історик, учасник громадського просвітницького проєкту «ЛІКВЕЗ. Історичний фронт»,

Юрій Юзич, історик, голова Крайової пластової ради «Пласту — НСОУ»,

Марина Мірзаєва, історикиня, голова ГО «Валькірія», експертка УКФ,

Аля Шандра, головна редакторка Euromaidan Press,
Вікторія Губська, голова Міжнародної благодійної організації «Фундація «Відкрита Україна»,

Марко Мельник, видавець, ветеран, громадський діяч,
Юрій Білоконь, голова правління громадської організації «Спілка Учасників, Ветеранів, Інвалідів АТО та бойових дій», ветеран 30 омбр,

Остап Українець, письменник, співзасновник науково-популярного каналу на YouTube «Твоя підпільна гуманітарка»,

Олена Герасим'юк, ветеранка, письменниця, громадська діячка, авторка проекту та книги «Розстрільний календар»,

Володимир Кузьменко, кандидат історичних наук,
Дмитро Лукін, історик, Наукова бібліотека ім. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Едуард Крутько, етнолог, засновник музею «Етнографічна Збірка Древо»,

Олег Слабоспицький, член правління Національного українського молодіжного об'єднання,

Євген Букет, почесний краєзнавець України, член правління Національної спілки краєзнавців України,

Інна Ковалишена, письменниця, історикиня, авторка книги «Крута історія України: від динозаврів до сьогодні»,

Ярослава Музиченко, журналістка, етнологиня, співробітниця НЦНК «Музей Івана Гончара»,

Юрій Руденко, письменник, дослідник історії АТО,

Олена Танадайчук, історикиня, співзасновниця освітнього лекторію «ХОТАР" та мистецького простору АртХата «ВиТвори»,

Андрій Мацьків, краєзнавець, військово-історичний реконструктор,

Дарія Гірна, журналістка та телеведуча UA: Суспільне мовлення,

Аліна Пониपालяк, кандидатка історичних наук, співкоординаторка громадської ініціативи «Вимкни російське»,

Сергій Гірік, кандидат історичних наук, Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

Дарія Маттінглі, лекторка історії та славістики, Кембриджський університет,

Борис Шевченко, директор Регіонального центру наукових досліджень з історії України, м. Кропивницький,

Володимир Зелений, кандидат історичних наук, В. о. директора ВСП «Верхньодніпровський фаховий коледж Дніпровського державного аграрно-економічного університету»,

Євгенія Горюнова, кандидатка історичних наук, доцентка кафедри філософії та історії Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського,

Анастасія Сокирко, кандидатка історичних наук,

Олег Турій, кандидат історичних наук, директор Інституту історії Церкви Українського католицького університету,

Оксана Міхеєва, докторка історичних наук, професор кафедри соціології Українського католицького університету,

Олександр Удод, доктор історичних наук, професор, зав. відділом Інституту історії України НАН України,

Олег Однороженко, доктор історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української історіографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України,

Лариса Білоус, доктор, наукова співробітниця Канадського інституту українських студій (Едмонтон, Альберта),

Ганна Скорейко, кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, директорка Центру буковинознавства,

Іван Синяк, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

Мирон Гордійчук, кандидат історичних наук, завідувач Літературно-меморіального будинку-музею Т. Г. Шевченка,

Владислав Бурда, кандидат історичних наук, журналіст видання Chas News,

Ольга Скороход, журналістка Цензор.НЕТ,

Андрій Здоров, історик, незалежний дослідник історії Української революції 1917—1921 рр.,

Сергій Фазульянов, генеалог, приватний підприємець,

Наталія Кашеварова, кандидатка історичних наук, Інститут історії України НАН України,

Дмитро Рибаків, кандидат історичних наук, журналіст, економічний оглядач,

Олексій Штейнле, кандидат історичних наук, доцент (м. Запоріжжя),

Євгеній Лешан, журналіст,

Віктор Крупина, кандидат історичних наук, Інститут історії України НАН України,

Олена Богдашина, докторка історичних наук, професорка ХНПУ імені Г. С. Сковороди,

Тетяна Хорунжа, історикиня, редакторка, журналістка,

В'ячеслав Артюх, кандидат філософських наук, історик,

Євген Синиця, доцент кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Олександр Гоменюк, дитячий ортопед-травматолог, автор сторінки «ГуцулВуду»,

Віталій Кулик, директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства,

Віталій Дрібниця, Відеодіалогер Vox veritatis,

Роман Михальчук, кандидат історичних наук, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет,

Богдан Савчук, кандидат історичних наук,

Генадій Побережний, доктор політології, голова Осередку геноцидознавства ім. Рафаїла Лемкіна, професор Українського Вільного університету, дослідник гарвардського Інституту українознавства,

Віктор Буренков, кандидат історичних наук, Запорізький національний університет,

Богдан Бернадський, науковець, доктор юридичних наук,

Алік Гомельський, історик, письменник, член канадської асоціації письменників, лектор, блогер, публіцист, консультант,

Сергій Андрющенко, лікар-нарколог, психіатр; член історичного клубу «Холодний Яр», м. Полтава,

Ігор Шевченко, юрист,

Людмила Салтан, Мистецтвознавиця, художниця, письменниця,

Людмила Дмитрук, Книжкова оглядачка, авторка каналу «Вишневий Цвіт»,

Віра Ревенко, кандидатка історичних наук, проректорка з навчально-методичної роботи Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика (м. Миколаїв),

Олександр Грищенко, кандидат філологічних наук, доцент, перший проректор Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика (м. Миколаїв),

Світлана Понякіна, докторка економічних наук, Institut national d'études démographiques,

Галина Немировська, редактор ТС ЗСУ,

Роман Гардашук, літературознавець, дослідник,

Олексій Петюх, журналіст, історик, експерт історичного науково-популярного журналу WAS.media,

Михайло Назаренко, літературознавець, доцент Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка,

Оксана Наконечна, психотерапевтка (травматерапія), голова Правління ЕМДР Україна,

Алла Бойко, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка,*

Дар'я Анцибор, наукова співробітниця Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф,

Олег Магдич, історик, кандидат історичних наук,

Олександр Тікан, студент,

Наталія Довгопол, письменниця,

Володимир Зілінський, кандидат історичних наук, Національний університет Львівська політехніка, старший зберігач фондів у Державному архіві Львівської області,

Олександр Пономаренко, релігієзнавець, Unity-developer,

Таїса Гайда, голова ГО «Автомайдан Вінниччина»,

Вікторія Чемерис, спеціаліст з підтримки клієнтів,

Алла Арсенюк, пенсіонерка,

Олександр Ладичук, науковий співробітник, НЦ «МАНУ»,

Олена Кондратюк, кандидатка історичних наук, завідувачка

---

* Дізнавшись про всі обставини справи, професор Алла Бойко кілька разів вимагала, аби її підпис зняли з даного списку. Нічого в неї не вийшло, оскільки організатори їхнього збору категорично відмовилися.

відділу етнології Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф,

Лесик Панасюк, поет, перекладач, дизайнер, перформер,

Роман Лехнюк, старший викладач, Національний університет «Львівська політехніка»,

Володимир Мороз, історик,

Андрій Пушкар, громадський діяч,

Марта Гавришко, кандидатка історичних наук, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,

Андрій Достлев, художник, дослідник фотографії,

Дмитро Ткачук, автомобільне виробництво,

Антон Гаранін, студент магістратури з юриспруденції, активіст, блогер,

Юлія Бігайло, вчителька історії Веснянського ЗЗСО І—ІІІ ступенів Миколаївської області,

Родіон Шовкошитний, видавець,

Ія Ківа, поетка, перекладачка, журналістка,

Максим Сенчук, держслужбовець,

Денис Антіпов, асистент Інституту філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Ольга Гончарова, доцентка кафедри історії України,

Петро Іщук, актор,

Євген Фірган, інженер контролю якості,

Анастасія Корчемна, студентка ОР «Магістр» історичного факультету Київського національного університету ім. Т. Шевченка,

Антон Лягуша, кандидат історичних наук, дослідник публічної історії,

Сергій Пономаренко, драматург,

Віталій Хоменко, кандидат історичних наук, викладач, Контотопський індустріально-педагогічний фаховий коледж СумДУ,

Лілія Лукеча, рестораторка,

Наталя Мальована, вчителька початкових класів,

Ольга Ліпатова, громадська активістка,

Богдан Кученко, еколог у громадському секторі,

Сергій Салій, журналіст,
Анна Крупіна, студентка Національного університету
«Києво-Могилянська академія» (МП «Юдаїка»)
Вікторія Самійленко, студентка,
Роман Пинів, художник,
Василь Черняк, вчитель історії,
Олеся Житкова, кандидатка історичних наук.
Євгеній Лашко, незалежний експерт,
Валерій Зінченко, випускник історичного факультету
КНУ імені Тараса Шевченка, координатор проекту з популяризації історії «Legio Historica»,
Андрій Коваль, історик, КНУ ім. Т. Шевченка,
Іван Забіяка, кандидат історичних наук, журналіст, голова
благодійно фонду імені Василя Горленка,
Тимофій Брік, PhD з соціальних наук, керівник центру соціологічних досліджень KSE,
Сергій Репік, голова ГО «Молодіжний Націоналістичний Конгрес»,
Олександр Воронюк, філософ,
Валентина Охлопкова, голова правління ГО «КОРПУС СПРАВЕДЛИВОСТІ»,
Майя Кузьміна, пенсіонерка,
Ярослав Мовчун, фермер,
Ярослава Патриляк, працівниця Національного музею історії України,
Анатолій Сурма, автор мультфільмів,
Тереза Луц, музикант,
Ярина Цимбал, літературознавиця, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України,
Юлія Пішта, волонтерка,
Надія Войтович, кандидатка історичних наук,
Ірина Савченко, історикиня,
Ольга Топольська, екскурсовод,
Максим Рожаловець, військовослужбовець,
Герман Хоменко, студент,
Денис Яшний, провідний науковий співробітник Національного заповідника «Києво-Печерська лавра»,

Анатолій Гальчинський, вчитель,
Анна Яненко, кандидатка історичних наук, заступниця начальника науково-дослідного відділу історії та археології Національного заповідника «Києво-Печерська лавра»,
Оксана Вара, фахівець в пам'яткоохоронній сфері, історикня,
Ірина Пікуляк, менеджерка по роботі з клієнтами,
Богдана Стельмах, громадська активістка, координаторка Волинського прес-клубу,
Євгеній Сафар'янс, кандидат історичних наук, науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
Вікторія Ференець, самозайнята,
Олександр Семирга, старший науковий співробітник,
Андрій Оліянчук, кандидат історичних наук, вчитель історії,
Нагаля Громакова, кандидата історичних наук,
Сергій Пономаренко, драматург,
Каріна Дорошенко, кандидат філологічних наук,
Василь Кметь, кандидат історичних наук, доцент, директор Наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка
Віталій Щепанський, кандидат філософських наук,
Анна Пархоменко, викладачка англійської мови,
Артем Просянюк, історик, краєзнавець, зберігач фонду КЗ «Роздільнянський народний історико-краєзнавчий музей»,
Валерій Островський, кандидат історичних наук, Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
Олег Габалевич, архітектор (operator pras),
Оксана Зоренко, доцентка, кандидатка технічних наук, КПІ імені Ігоря Сікорського,
Ольга Шмиговська, аналітикиня,
Анна Вакалюк, бакалавр історії, підприємця,
Віталій Бака, кандидат історичних наук, співзасновник ГО «Центр дослідження історичних травм і пам'яті»,
Марта Коваль, докторка габілітована, професорка Гданського університету,
Назар Андрусяк, підприємець,
Валерій Гладунець, фольклорист,

Тетяна Акчуріна, випускниця історичного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка,

Лілія Чорна, кандидатка історичних наук,

Дмитро Кобельський, історик, краєзнавець,

Світлана Арбузова, професорка, член-кореспондент НАМНУ,

Олег Сімашко, громадський діяч, голова «Об'єднання добровольців Одещини»,

Наталія Бушковська, журналістка,

Тетяна Качановська, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова ННІФ Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Ірина Марченко, книжкова блогерка, популяризаторка читання,

Євгеній Шатілов, історик, співкоординатор проекту LEGIO Historica,

Ярина Закальська, фольклористка, кандидатка філологічних наук,

Анатолій Дубовик, дослідник історії анархізму,

Олексій Панич, доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник НВО «Дух і Літера»,

Тетяна Пастушенко, старша наукова співробітниця Інституту історії України НАНУ,

Іванна Черчович, кандидатка історичних наук, наукова співробітниця Інституту Народознавства НАН України,

Тарас Бондарчук, QA Engineer,

Сімоні Аттіліо Беллеца, кандидат історичних наук, доцент Неапольського Університету Федеріко II,

Микола Шабінський, доцент Університету Григорія Сковороди в Переяславі,

Олександр Кір'яков, історик,

Анжела Сваричевська, викладачка,

Олена Сьомка, фахівець,

Ганна Качковська, студентка II курсу ОР Магістр КНУ імені Тараса Шевченка,

Юрій Волошин, доктор історичних наук, професор,

Олександр Пасічняк, історик-краєзнавець, незалежний дослідник, веб-розробник,

Ольга Сулима, студентка,

Іван Жуковський, історик,

Сергій Шарапов, науковець, доктор фізико-математичних наук,

Юрій Коденко, історик, науковий співробітник, Меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія Терору»,

Ніна Потарська, за освітою вчителька історії,

Володимир Мороз, історик (Київ),

Даниїл Задорожний, журналіст, випусковий редактор «Детектор медіа», поет,

Михайло Веретельник, підприємець, ІТ,

Євген Тичук, історик, науковий співробітник Вінницького обласного краєзнавчого музею,

Олена Федорчук, старший науковий співробітник Інституту народознавства НАН України, кандидат мистецтвознавства,

Ірина Гема, WebUI developer,

Михайло Лях, аспірант Національного університету «Києво-Могилянська академія»,

Eduard Baidaus, HREC Postdoctoral Fellow, Canadian Institute for Ukrainian Studies, University of Alberta, Edmonton, Canada,

Мрідула Гош, доктор філософії, голова правління Східноєвропейського інституту розвитку,

Павло Кравченко, кандидат історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, член обласної комісії по реабілітації жертв політичних репресій,

Владислав Берковський, кандидат історичних наук, doktor nauk humanistycznych, дослідник Голодомору на півночі Хмельницької області,

Марина Рябченко, кандидатка філологічних наук, асистентка кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості,

Єлизавета Горщар, вчителька,

Петро Долганов, Рівненський обласний інститут післядип-

ломної педагогічної освіти, редактор рубрики «Подолання минулого» на сайті Міжнародного інтелектуального часопису «Україна Модерна»,

Павло Леньо, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології УжНУ,

Віктор Дроздов, доцент кафедри історії та методики її навчання Ізмаїльського державного гуманітарного університету,

Віталій Ткаченко, депутат Марківської ОТГ,

Микола Гриценко, бібліограф, краєзнавець,

Товариство підтримки України, Латвія, громадська організація,

Андрій Смирнов, доктор історичних наук, Національний університет «Острозька академія»

Ганна Філіпова, кандидатка історичних наук, Національний заповідник «Киево-Печерська лавра»

Віталій Штефан, історик, науковий співробітник філії «Музей окупації Києва» Музею історії міста Києва,

Олена Бірюліна, музейниця,

Зоя Бойченко, голова оргкомітету фестивалю Нескореної Нації Холодний яр,

Ірина Єгорченко, кандидат фізико-математичних наук,

Олексій Попович, учитель історії, правознавства та громадянської освіти,

Алім Асанов, студент,

Денис Макаренко, науковець,

Едуард Зуб, історик, головний спеціаліст Північно-східного міжрегіонального відділу Українського інституту національної пам'яті,

Тарас Гривул, кандидат історичних наук, учасник російсько-української війни,

Сергій Девдюк, громадський діяч,

Євгеній Зінов'єв, Leading Structural engineer,

Ольга Чайківська, педагог,

Роман Скаун, історик, заступник директора Інституту історії Церкви Українського католицького університету,

Олеся Сліпецька, UI/UX designer,

Ростислав Дзюба, студент,
Лариса Полулях, координатор ГО А-ВЕСТА,
Сергій Колісніченко, вчитель історії,
Іван Монолатій, історик, доктор політичних наук, професор, дійсний член НТШ (Історична комісія),
Владислав Рагімов, громадська діяльність,
Степан Павлішак, підприємець,
Андрій Ключко, підприємець,
Тамара Кужель, ІТ спеціаліст,
Олесь Очеретяний, аспірант Інституту історії України НАН України,
Еліна Слободянюк, кандидат історичних наук,
Ірина Передерій, докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри українознавства, культури та документознавства Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»,
Дмитро Паскалов, голова Громадської організації «ПАПЕРОВІ СХОДИ»,
Дмитро Беспалий, голова ГО «Громадський Рух «Самостійна Україна»,
Валентин Колонтай, митець,
Тарас Лешкович, кандидат юридичних наук, старший викладач Українського Католицького Університету,
Наталя Позняк-Хоменко, співробітниця Українського інституту національної пам'яті, журналістка,
Владислав Сушинський, історик, краєзнавець, журналіст інтернет-видання «НаПарижі, учасник-співзасновник спільноти «Тіні.Вінниця» дослідників історії вінницьких підземель,
Максим Мішін, депутат селищної ради,
Сергій Постолювський, українець,
Микола Коник, лікар,
Маріанна Перепелиціна, художниця,
Ольга Пастух, голова ГО «Тиверці»,
Віктор Задирака, науковий співробітник музею суднобудування та флоту,
Олеся Цимбал, українка,

Людмила Верега, провідний фахівець проєктант,
Ігор Дзевєрін, доктор біологічних наук, Інститут зоології
імені І. І. Шмальгаузена НАН України,
Зіновій Карач, музикант,
Ігор Усанов, філософ,
Анна Гнилицька, фермерка,
Тарас Плахтій, незалежний дослідник політичних організацій,
Анна Гвелесіані, кандидат економічних наук, Інститут де-
мографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН
України,
Сергій Клімович, кандидат наук з державного управління,
засновник проєкту kuluar.com.ua,
Олена Романова, історикиня, кандидатка історичних наук,
Борис Крімер, кандидат економічних наук, ІДСД ім. М. В. Птухи
НАН України,
Юрій Митрофаненко, кандидат історичних наук, КЗ КОШПО
імені Василя Сухомлинського,
Валентина Гребеньова, кандидат історичних наук, доцент
Вінницького державного педагогічного університету,
Дмитро Княжич, кандидат історичних наук, журналіст, лі-
тератор,
Ганна Кісла, професор, соціолог,
Володимир Бондарев, сфера охорони здоров'я,
Тетяна Заболотна, кандидатка історичних наук, наукова
співробітниця Інституту історії України НАН України,
Тетяна Зоря, лікар,
Марія Сазонова, викладачка історії,
Інна Тукаленко, кандидатка філософських наук, КНУ ім. Та-
раса Шевченка,
Валерій Дехтяр, кандидат філософських наук
Павло Дерев'яно, письменник,
Ольга Устинова, студентка Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
Ганна Терпиловська, домогосподарка,
Юлія Піскунова, громадська діячка, Вінниця,
Ніна Мещанова, активістка,

Дмитро Каюк, кандидат історичних наук,
Оксана Євдокимова, підприємець,
Юрій Плекан, кандидат історичних наук, директор Коло-
мийського навчально наукового інституту «Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника»,
Ігор Гілевич, кандидат історичних наук, доцент кафедри ет-
нології ЛНУ ім. І. Франка,
Ігор Лозбяков, бібліотекар,
Юрій Єрмолаєв, учасник бойових дій, Голова ГО БМОВ АТО,
Олександр Титко, студент ВДПУ ім. Коцюбинського,
Валерій Негматов, історик,
Сергій Наумук, журналіст, краєзнавець,
Соломія Ковалик, психотерапевтка,
Євген Захаров, правозахисник, публіцист, видавець,
Наталя Шашко, психологиня,
Анастасія Іващенко, менеджерка,
Анатолій Шестаков, студент, перекладач,
Софія Микитенко, перекладачка,
Вероніка Вишницька, студентка,
Олеся Петрова, студентка,
Нестор Гундяк, студент,
Леся Юрчишин, учителька історії, правознавства, найкра-
ща учителька громадянської освіти за версією премії Global
Teacher Prize Ukraine 2020,
Владислав Чайковський, медик,
Богдан Барабух, студент,
Сергій Риболовлев, молодший спеціаліст з абразивної об-
робки,
Андрій Заяць, доктор історичних наук, професор кафедри
давньої історії України та архівознавства Львівського націо-
нального університету імені Івана Франка,
Ірина Божко, викладачка,
Марія Патока, студентка,
Мар'яна Путас, психотерапевт,
Юрій Яремко, провідний науковий співробітник Інституту
фізики конденсованих систем НАН України,

Елеонора Ковальова, менеджер зі збуту,
Валерія Марценюк, юрист,
Максим Мина, студент,
Марія Пасельська, пресекретарка, Центр громадського здоров'я МОЗ України,
Ігор Бігун, історик, редактор видання «Історична правда»,
Вероніка Назарко, студентка юридичного факультету,
Людмила Малес, докторка соціологічних наук, професорка кафедри теорії та історії соціології КНУ імені Тараса Шевченка,
Анастасія Чередниченко, кандидатка історичних наук, історикиня,
Ірина Дубенчук, інженер,
Василь Дяків, переможець національної премії Global Teacher Prize Ukraine-2020, заслужений вчитель України, вчитель історії та громадянської освіти, член правління Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба»,
Сергій Тузков, графічний дизайнер,
Владислав Романенко, студент історичного факультету КНУ, член Військово-історичного товариства студентів,
Максим Свеженцев, доктор філософії в галузі історії (Ph.D.),
Остап Головатюк, студент ОР «Бакалавр» історичного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка,
Владислав Садовий, голова Військово-історичного товариства студентів КНУ ім. Т. Шевченка,
Галина Рудик, волонтерка,
Андрій Савчук, політолог, громадський активіст,
Іванна Попович, співачка, поетеса,
Сашко Ком'яхов, художник,
Олена Оногда, кандидатка історичних наук, музейниця,
Святослав Вербич, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник відділу історії української мови та ономастики Інституту української мови НАН України, голова Української ономастичної комісії,
Віктор Дацко, редактор фейсбук сторінки Історії без Міфів,
Сергій Пономаренко, аспірант Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»,

Ірина Лучиніна, перекладачка,
Катерина Попович, викладач історії,
Григорій Стариков, кандидат історичних наук, радник з регіонального розвитку Програми U-LEAD with Europe/GIZ в 2017—2020, національний експерт зі стратегічного планування ПР ООН,
Богдан Сопельнік, військовослужбовець, заступник командира з МПЗ,
Тамара Патлатюк, пенсіонерка,
Марина Овсяннікова, культуролог,
Катерина Зайцева, кандидатка філологічних наук, психологиня,
Наталя Павлусенко, художниця,
Олег Лесько, перекладач,
Василь Маснуха, графічний дизайнер,
Наталя Роздубудько, організатор свят,
Наталія Ходань, гід,
Софія Марущак, керівник гуртка, художник,
Наталія Степанова, викладач,
Олег Ровінець, приватний підприємець,
Олена Стародубцева, менеджер з навчання,
Валентин Десятник, магістр історії, НаУКМА,
Петро Гуцал, кандидат історичних наук, доцент кафедри журналістики ТНПУ ім. В. Гнатюка,
Андрій Пивоваров, викладач КНТЕУ,
Любов Чорна, бухгалтерка,
Ганна Конюшок, вчителька,
Ярослав Солоп, культурний менеджер,
Наталія Горобаха, викладач,
Сергій Білей, будівництво,
Володимир Дишлевук, історик, «Брама Гродська — Театр NN», Люблін,
Валентин Градиський, самозайнятий,
Павло Харченко, ІТ працівник,
Тарас Шанайда, ІТ інженер,
Ольга Благій, художній керівник комунально бюджетної

установи «Будинок культури мікрорайону «Роша» м.Чернівців»,

Іван Неруца, приватний підприємець,

Богдан Розумовський, програміст,

Микола Коба, сфера освіти,

Микола Михайліченко, кандидат історичних наук,

Микола Веприк, ветеран АТО, ССО,

Аліна Прокопенко, студентка КНУ ім. Тараса Шевченка,

Ярослав Кондрацький, інженер в галузі телекомунікацій,

Ксенія Рябенко, військовослужбовиця,

Руслан Актеміров, композитор, саундпродюсер,

Катерина Рудь, фінансова консультантка,

Владислав Мінько, підприємець,

Денис Добровольський, лікар-інтерн,

Анастасія Рябенко, студентка,

Анастасія Сидоренко, юристка,

Boris Chykulay, NGO Forum of Ukrainians in the Czech Republic,

Юлія Стукало, маркетолог, в минулому студентка історичного факультету,

Тамара Пацай, учена секретарка Інституту народознавства НАН України,

Юлія Чепюк, журналістка,

Олександр Грехов, митець,

Владислав Бондаренко, фрілансер (ІТ),

Яна Чепілко, архітекторка,

Дмитро Нетосов, логістика,

Юрій Вовкогон, менеджер культури,

Назар Розлуцький, історик,

Галина Кравцова, наукова співробітниця ІН НАНУ, кандидатка філологічних наук,

Юлія Дітковська, фінансист,

Василь Мардаль, політолог за освітою,

Павло Радченко, студент,

Максим Безрук, малий ЖЖ-блогер, письменник-початківець,

Тамара Кужель, ІТ сфера,

Вадим Король, програміст,
Лобов Олександр, громадський активіст,
Остап Демків, студент,
Оля Гнатюк, професорка НаУКМА і Варшавського університету,
Руслан Кульнєв, військовослужбовець ЗСУ,
Андрій Андрієвський, адміністратор в Microsoft Office365,
Ігор Гоженко, лікар-травматолог,
Григорій Стариков, кандидат історичних наук, національний експерт зі стратегічного планування ПР ООН,
Сергій Бесараб, інженер проєктувальник,
Мирон Спольський, підприємець, громадський діяч,
Олена Савич, хімікня,
Ірина Багнюк, донецька українка,
Олег Шпак, журналіст,
Надія Ганущак, картографка,
Світлана Волкова, копірайтерка,
Лана Куцоля, приватна підприємця,
Олександра Осініна, мисткиня,
Олександра Деревецька, QA Engineer,
Олексій Храмець, інженер,
Мирослава Підгірна, пенсіонерка,
Софія Карабін, візажист,
Olha Sheduikiene, ФОП,
В'ячеслав Омельченко, письменник, викладач історії,
Владислав Лебединець, юрист,
Мухайло Tarnavskiy, агроном,
Наталія Мещенинець, учителька історії,
Олена Міщенко, кандидат філологічних наук, доцент, літературознавиця,
Марина Коханець, лікарка,
Юлія Плисюк, інженерка з контролю якості програмного забезпечення,
Надія Новікова, QA Engineer,
Тамара Патлатюк, викладачка, зараз на пенсії,
Марія Рибак, науковиця, кандидатка біологічних наук,

Павло Ясінський, самозайнята особа,
Сухецький Іван, розробник програмного забезпечення,
Сумароков Артур, рекламіст,
Цимбрівський Тарас, кандидат юридичних наук, керівник проєктів, Українська Гельсінська спілка з прав людини,
Григоренко Олена, ФОП,
Ігор Сердюк, доктор історичних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету,
Іван Барабанов, інженер,
Тетяна Боряк, докторантка історичного факультету КНУ ім. Т. Шевченка,
Олексій Болдирєв, біолог,
Наталія Яковлева, пенсіонерка,
Роман Михальчишин, викладач, історик-реконструктор, голова комітету національно-патріотичного виховання, культури, спорту і здорового способу життя молодіжної ради при Хмельницькій ОДА,
Володимир Гольонко, археолог,
Володимир Салук, історик,
Тетяна Теріковська, кандидатка хімічних наук, наукова співробітниця,
Максим Прищепа, голова профбюро студентів історичного факультету КНУ, член Вченої ради КНУ,
Яків Гершкович, доктор історичних наук, археолог,
Олександр Слісаренко, доктор історичних наук, м. Дніпро,
Іван Калініченко, підприємець,
Марія Куряча, магістр історії, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
Юрій Полюшко, підприємець, інженер-геодезист,
Олександр Головка, доктор історичних наук, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

«... ЯК ТЕПЕР «УЗЯТИ БУЛОЧКУ?»

Різко картаючи оте запопабливе самоприниження, яке окремі українці маніфестували перед чужинцями-колонізаторами, Великий Кобзар дав їм вичерпну оцінку: «Раби, подножки, грязь Москви...».

І не помилявся також, коли гнівно таврував: «За шмат гнилої ковбаси ти рідну матір продаси»...

Тепер це називається делікатніше: «Взяти булочку». Скажімо, зібрати з периферії в Києві інтелігентну публіку, якій пропонують під вивіскою дискусійного клубу про Голодомор 1932—1933 років лекції про кулінарні смаки радянського кінематографу. Але при цьому не рекомендують згадувати про кількість жертв Голодомору.

Або ж окрема розмова про п'єсу О. Корнійчука «В степах України», яка не має жодного стосунку до трагедії Голодоморугеноциду. Чи демонстрація в прямому ефірі пам'ятників терористам, які ставлять в ОРДЛО!

І зібрана публіка не протестує. А для чого, коли в час матеріальної скрути є можливість надурняк побувати в столиці, посидіти за чашкою кави, до якої додається й булочка...

Цієї булочки, навіть крихітної скибочки чорного хліба так не вистачало багатьом дітям у 1932—1933 роках, і вони передчасно пішли в засвіти, не виконавши свою місію людського існування:

Рік народження	Вікова група в 1933 році	За даними Держплану УСРР (1931) і народжені в 1929—1933 роках	Мало бути в 1939 році	Було в 1939 році	Різниця
1933	0	470.700	406.685	305.620	-101.065
1932	1	782.000	675.648	396.162	-279.486
1931	2	959.870	772.111	509.456	-262.655
1930	3	882.869	814.668	509.378	-305.290
1929	4	909.181	838.948	524.558	-314.390
1928	5	909.111	842.498	524.980	-317.518
1927	6	909.381	855.464	524.673	-330.791

1926	7	891.315	848.033	514.250	- 333.783
1925	8	844.371	809.536	487.246	- 322.290
1924	9	746.525	719.425	430.713	- 288.712
1923	10	683.758	661.211	394.499	- 266.712
1922	11	723.217	700.673	417.265	- 283.408
1921	12	613.277	594.479	353.834	- 240.645
1920	13	540.116	498.392	311.624	- 186.768
1919	14	678.161	652.937	391.269	- 261.668
	Разом	11.613.852	10.690.708	6.595.527	- 4.095.181

Це ще далеко не всі невинні й чисті душі, котрі найменше пожили на цьому світі. Пам'ятаймо про понад чотири мільйони їх, як і мільйони старших за віком — жертв Голодомору-геноциду 1932—1933 років, перед якими ми й наші нащадки назавжди залишаємося в боргу.

ЗМІСТ

«Раби з кокардою на лобі, лакеї в золотій оздобі».....	3
Москва прикривалася київською брехнею.....	5
«Неначе люди подуріли...».....	10
«Німі на панщину ідуть, і діточок своїх ведуть...».....	21
«... Як тепер «узяти булочку»?.....	56

Науково-популярне видання.

Художнє оформлення Михайла Черненка.

Комп'ютерна верстка Миколи Сергійчука.

Підписано до друку 15.11.2023. Формат 84x108¹/₃₂. Гарнітура Мінйон. Друк офсетний. Умов. друк. арк. 6,30. Обл. вид. арк. 3,15. Наклад 1000. Зам.

Оригінал-макет виготовлено в ПП Сергійчук М. І., 07301, м. Вишгород Київської області, вул. Грушевського, 1, пом. 31. Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції — серія ДК №2448 від 24.03.2006 р.

Віддруковано в ТОВ "Видавництво «Ліра-К», м. Київ, вул. Василя Стуса, 22/1. Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції — серія ДК № 3981 від 15.02.2011 р.

ДЛЯ НОТАТКІВ